

EL PROJECTE MUSEOGRÀFIC DEL REFUGI ANTIAERI DE L'ESTACIÓ DE LA GARRIGA

Laia Coma Quintana. Pedagoga i Investigadora.
Enric Costa i Argemí. Historiador.

L'any 2004, l'Ajuntament de la Garriga va iniciar el Projecte de Recuperació de la Memòria Històrica.

Un dels objectius del projecte és la recuperació, estudi i difusió del patrimoni de la guerra del poble. En aquest sentit, es coneixia l'existència d'un refugi antiaeri de la Guerra Civil en un espai municipal en ple nucli urbà, just al costat de l'estació de tren. El refugi havia estat construït l'any 1938. Bona part de la documentació de l'època que fa referència a aquest refugi i als altres dos que es construïren al poble per iniciativa de la Junta de Defensa Passiva local es conserva a l'Arxiu Municipal i ja havia estat estudiada per l'historiador Joan Garriga a la seva obra "Revolta i Guerra Civil a la Garriga".

D'aquests tres refugis, l'únic que es conservava era el de l'estació, ja que els altres dos havien estat destruïts pel procés d'urbanització de les dècades posteriors a la guerra. El refugi de l'estació, com tants d'altres, fou aprofitat per al conreu de xampinyons, a les dècades dels anys 60 i 70, però després tornà a quedar abandonat i obert. Per aquest motiu, nombrosos veïns de la Garriga recordaven haver-hi entrat a jugar de petits. Fou a finals dels anys 80 quan l'Ajuntament de l'època decidí ajardinar la zona i l'única de les dues entrades que quedava oberta restà definitivament tapada i inaccessible. Les notícies que se'n tenien, però, indicaven que es trobava en un molt bon estat de conservació.

Per a comprovar-ho, el juny del 2005 l'Àrea de Patrimoni de l'Ajuntament decidí realitzar unes cates a l'indret on se suposava que hi havia la boca d'entrada tapada als anys 80 i el resultat fou positiu. Es trobà l'entrada i es comprovà que l'estat de conservació de l'estructura del refugi, excavat directament a la roca granítica, era molt bo. Immediatament, doncs, observant la possibilitat de recuperar el refugi amb un cost econòmic mesurat, es començaren les obres per a consolidar l'espai de l'entrada, el més deteriorat pel pas del temps i les actuacions realitzades a la zona. En concret, quan es procedí a l'ajardinament de la zona es foradà la volta d'entrada al refugi i s'abocà runa a l'interior. Per tant, en primer lloc es netejà l'interior de l'estructura, seguidament es procedí a la construcció d'una volta d'obra de maó, seguint les dimensions i la tipologia constructiva de la porta d'entrada, i finalment es col·locà una nova porta metàl·lica.

Posteriorment es realitzà un aixecament topogràfic complet del refugi i el seu entorn més immediat. Es tracta d'un refugi excavat a la roca

granítica. Només a les dues portes d'entrada, al punt d'encreuament dels passadissos i en part de la galeria principal, algunes estructures d'obra reforcen la roca. La tipologia formal del refugi respon de forma pràcticament idèntica als models proposats per la Junta de Defensa Passiva de Catalunya, amb galeries en ziga-zaga, amb angles de 90° per a evitar l'entrada de la metralla i l'ona expansiva de possibles impactes de bombes a la zona.

Una vegada consolidat l'espai i comprovada la possibilitat de recuperar-lo, l'Ajuntament de la Garriga no es va plantejar només fer-lo visitable. Es va creure molt important realitzar un treball d'interpretació, que es concretés en un projecte de museïtzació que permetés i facilités la socialització d'un espai patrimonial i d'uns fets històrics tan importants com aquests de manera correcta.

Per això es va encarregar el projecte al Taller de Projectes, Patrimoni i Museologia de la Universitat de Barcelona. El Taller ha preparat, la primera meitat de l'any 2006, un projecte museogràfic que, amb un cost econòmic molt mesurat i amb unes molt limitades intervencions sobre l'element patrimonial en sí, permet oferir una important quantitat d'informació al visitant, de manera amena i planera.

Així mateix, s'ha treballat en una proposta didàctica molt completa, adaptada al currículum dels alumnes d'ESO i Batxillerat, que permetrà aprofundir en el treball sobre la Guerra Civil amb els escolars, un altre dels objectius claus plantejats per l'Ajuntament.

L'Ajuntament, paral·lelament, i amb l'ajuda de dues subvencions, els anys 2005 i 2006, del Programa per al Memorial Democràtic del Departament de Relacions Institucionals i Participació de la Generalitat de Catalunya, ha realitzat les obres d'adequació de l'espai de la part davantera del refugi –on, coincidint amb l'aniversari de la proclamació de la II República el 14 d'abril de 2007, s'ha instal·lat un monument en record de la gent que ha lluitat per la recuperació de les llibertats democràtiques-, així com les obres per a refer la instal·lació elèctrica de l'interior, recreant la il·luminació original de l'espai i afegint-hi els elements necessaris per a la col·locació dels recursos museogràfics.

També l'Ajuntament ha completat les entrevistes realitzades en el context del Projecte de recuperació de la memòria oral amb petites entrevistes dedicades monogràficament a recollir dades sobre el refugi.

El projecte es va concretar l'estiu de l'any 2006, i el 22 de juliol es va inaugurar l'equipament, convertint el refugi antiaeri de l'estació de la Garriga en el primer element d'aquest tipus museïtzat a Catalunya.

Durant el procés de recuperació de l'espai s'han realitzat diverses jornades de portes obertes o visites guiades al refugi, així com la presentació del projecte museogràfic, i en tots els casos l'assistència de públic ha estat molt nombrosa –el cas més significatiu és el de la diada de Corpus de 2006, en què van passar pel refugi més de 1.000 persones-, realitzant a més, nombroses aportacions que han contribuït a augmentar les dades disponibles sobre el refugi.

Durant els mesos d'agost i setembre de 2006 l'Ajuntament va procedir a la col·locació d'un sistema de ventilació que evités la fortíssima condensació de la humitat a l'interior, i es van desenvolupar algunes visites concertades, que van servir per a comprovar, millorar i modificar alguns elements, de manera que el mes d'octubre es van poder iniciar les visites ja de forma regular.

L'interès ciutadà i mediàtic s'ha vist confirmat després de la inauguració, i tant les visites guiades programades, el segon dissabte de cada mes, com les visites concertades per a grups, siguin o no escolars, han funcionat a molt bon ritme. En aquest sentit, també l'any 2006 es va publicar el fulletó "La Garriga, Patrimoni i memòria. Una passejada pels escenaris de la Guerra Civil". Es tracta d'un recorregut pel nucli urbà, amb sortida i arribada al refugi, que permet descobrir in situ molts dels escenaris que sentim anomenar durant la visita i gaudir, al mateix temps, del ric patrimoni arquitectònic de la zona.

L'any 2007 està previst completar la museïtzació del refugi amb la instal·lació d'un audiovisual a l'interior, que permetrà copsar amb imatges la duresa dels bombardejos soferts a Catalunya durant la Guerra. En aquest sentit, hi prendran una vital importància les fotografies del bombardeig de 29 de gener de 1939 a la Garriga, que han estat recuperades per l'historiador David Gesalí. L'audiovisual complementarà un dels àudios ja instal·lats al refugi.

Actualment s'estan mantenint converses amb Estabanell i Pahisa SA, l'empresa propietària de l'estació transformadora que tapa una de les entrades al refugi per a aconseguir el canvi d'ubicació de la mateixa i així recuperar un darrer element fonamental del refugi i facilitar encara més el circuit de la visita, que no hauria de ser circular.

També aquest any 2007, està previst que es comenci a desenvolupar el Pla d'Ordenació del Patrimoni de la Garriga, que preveu la creació d'un Centre de Visitants a l'edifici de l'antic safareig municipal, i l'establiment, a partir d'aquest punt central, d'una sèrie d'eixos museogràfics que facilitaran la visita del municipi i el coneixement del seu patrimoni. Un d'aquests eixos és el del Patrimoni de la Guerra, amb punts neuràlgics al refugi i al Camp d'Aviació de Rosanes. Així mateix, amb aquest Pla d'Ordenació, es posarà en marxa un web dinàmic que facilitarà molt més l'accés a tota la informació patrimonial i turística del municipi. Aquesta informació, però de moment també és accessible des de la pàgina principal de l'Ajuntament: www.lagarriga.cat.

La proposta encarregada per l'Ajuntament de

la Garriga al Taller de Projectes de la Universitat de Barcelona (DIDPATRI) per realitzar la intervenció en un element patrimonial com l'antic refugi antiaeri de l'estació, se'ns presentà com un nou repte en el camp de la museïtzació del patrimoni de la guerra.

De l'intens treball desenvolupat des del Taller de Projectes en el qual hi han participat historiadors, arqueòlegs i pedagogs, n'ha esdevingut una museïtzació del refugi basada en una

proposta original sense precedents a Catalunya i a Espanya atès el dèficit de desenvolupaments museogràfics d'aquests models. En aquest sentit, cal afegir que tot i que ja existien intervencions museogràfiques en refugis antiaeris de la Guerra Civil espanyola, no n'hi havia cap que aconseguís ser respectuosa amb aquest tipus d'element patrimonial.

Tenint en compte i essent conscients d'aquesta situació precària envers la interpretació del patrimoni de la guerra, amb aquest projecte de museïtzació hem volgut anar més enllà de recuperar el refugi com a símbol d'una guerra passada, per oferir un espai patrimonial que apropi a la gent de manera significativa el seu passat sense malmetre'n la seva originalitat.

Amb això s'ha volgut recalcar la idea que no n'hi ha prou amb preservar el patrimoni de la guerra. Calia doncs una intervenció museogràfica amb la finalitat que el refugi esdevingués un espai de coneixement de la història per a la ciutadania; una ciutadania on els més joves sovint desconeixen la història del conflicte de la Guerra Civil. I, al mateix temps, també un espai destinat a aquelles generacions que visqueren més de prop els fets

de la Guerra del 36. Es feia necessari viure i sentir les sensacions i les emocions despreses de la història i les vivències que s'amaguen rera les parets del propi refugi sense que aquest es convertís en una exposició convencional, com en els casos de les intervencions als refugis de Cartagena o Alacant.

Així doncs un dels principals objectius de la intervenció ha estat elaborar una proposta de museïtzació que evités convertir el refugi en un simple museu. Per aquest motiu l'enfocament de la tasca d'intervenció s'ha centrat en aconseguir un seguit d'objectius concrets i específics, considerats cabdals per dotar amb coherència el desenvolupament museogràfic del refugi:

- Dotar al municipi del primer element museïtzat d'aquest tipus a Catalunya
- Proporcionar una museïtzació atractiva a través d'una experiència d'aproximació al passat
- Donar a conèixer fets de la Guerra Civil en el context local
- Donar a conèixer fets de la Guerra Civil en el context català i espanyol
- Donar a conèixer les repercussions internacionals de la Guerra Civil

Per a l'execució del projecte han estat fonamentals la utilització de diverses fonts primàries i secundàries, a més de comptar amb aquells referents bibliogràfics sobre la història local de la Garriga i la història general en el context de la Guerra Civil. Amb tot, no podríem deixar de citar una de les fonts principals com ha estat l'aportació de testimonis orals i altra documentació facilitada per l'Ajuntament de la Garriga.

El desenvolupament museogràfic del refugi ha consistit en una intervenció basada en recursos senzills però efectius per fer reviure l'experiència de visitar-lo com era en el moment en el qual fou construït i utilitzat durant la guerra. Elements d'àudio, un plafó explicatiu, objectes d'atrezzo i

un mòdul informatiu exterior, han estat els eixos fonamentals per a la museïtzació del refugi. Concretament, els recursos museogràfics utilitzats han estat els següents:

-Mòdul exterior que ofereix informació gràfica, textual i visual abans de l'entrada al refugi. Facilita d'aquesta manera informació per contextualitzar el visitant o visitants.

-Quatre elements d'àudio emplaçats en diversos punts de l'interior del refugi amb sensors de presència que detecten l'arribada del visitant o visitants i s'activen automàticament.

-La col·locació de diversos elements d'atrezzo per complementar el contingut dels diàlegs i la utilització del refugi per part dels habitants de la Garriga el 1938 i el 1939.

-Petit plafó a l'interior del refugi amb les normes d'utilització del refugi en aquella època.

Entrar al refugi és com trobar-se en el túnel del temps, on tot continua igual, on se senten les alarmes de perill de bombardeig i el retronar de les bombes que cauen sobre la població de la Garriga; on una veu en off ens permet introduir-nos en el moment del bombardeig sofert per la població (Àudio 1); on una àvia explica al seu nét com s'està vivint la guerra (Àudio 2), mentre dos habitants garriguencs piquen el sauló amb rapidesa per acabar de construir el refugi (Àudio 3), alhora que dos brigadistes internacionals es pregunten què succeirà quan finalitzi la guerra amb la derrota republicana (Àudio 4).

Per complementar la museïtzació d'aquest espai patrimonial garriguenc s'ha presentat des del Taller de Projectes DIDPATRI una acurada proposta didàctica dirigida als escolars de Secundària i Batxillerat. Un seguit d'activitats educatives, elaborades sota criteris pedagògics tot seguint les línies marcades des del currículum educatiu oficial, apropiaran les noves generacions

a uns fets i unes vivències úniques que tingueren lloc durant la Guerra Civil espanyola de 1936-1939.

Finalment, hem d'afegir que la intervenció museogràfica ha de continuar amb la inclusió d'un altre recurs museogràfic que consistirà, entre d'altres, en la instal·lació d'un audiovisual amb imatges dels bombardeigs aeris soferts per la població civil a Catalunya i Espanya per part de l'aviació franquista.

En definitiva, la primera museïtzació o intervenció museogràfica en un refugi antiaeri civil de la Guerra d'Espanya (1936-1939) ha estat realitzada per a que la ciutadania consideri aquests tipus de vestigis com a elements propis del seu patrimoni i la seva història, mentre al mateix temps esdevenen més que un símbol, una eina de coneixement que posa en valor la recerca i l'estudi de la memòria oral, així com la documentació de l'època que ens ha arribat.